मन्दहासपूर्णं तत् मुखम्

• (सं) कुलदीपकः

कश्चन ग्रामः । स च न विशालः । तत्र जयः नाम बालकः अपि निवसति स्म । कदाचित् तं ग्रामं प्रति भगवान् बुद्धः आगतवान् । बुद्धस्य दर्शनात् जनाः आनन्दपुलकिताः जाताः । विशालस्य वृक्षस्य च्छायायां भूमिं स्वच्छीकृत्य जनाः बुद्धस्य उपवेशनाय व्यवस्थां कृतवन्तः । मातरः भक्त्या तस्य पादौ क्षालितवत्यः । आहारत्वेन अनेकविधानि फलानि शीतलं जलं च व्यवस्थापितवन्तः जनाः ।

तत्र प्रवर्तमानं सर्वं जयः महता कुतूहलेन अपश्यत् । बुद्धस्य मन्दहासपूर्णं मुखं बालस्य मनः अहरत् । आहारसेवनादिकमपि विस्मृत्य सः बुद्धस्य मुखमेव पश्यति ।

बुद्धस्य उपदेशः निरन्तरं प्रवृत्तः । यद्यपि बुद्धेन बोध्यमानं समग्रतया न अवगम्यते, तथापि बालः तस्य मुखमेव निर्निमेषं पश्यन् सर्वं शृणोति । रात्रिः उपस्थिता । तथापि बुद्धस्य प्रबोधनं तु अनुवृत्तम् एव । उपदेशं शृण्वता एव बालेन निद्रा प्राप्ता ।

यदा तस्य जागरणं जातं तदा तु बुद्धः प्रस्थानोद्यतः आसीत् । तत् दृष्टवतः जयस्य महान् खेदः । 'बुद्धार्य ! मा गच्छ' इति आक्रन्दत् तदीयं हृदयम् । बुद्धं परितः महान् जनसम्मर्दः एव आसीत् । प्रस्थानोद्यताय बुद्धाय जनाः प्रीतिद्योतकम् उपायनं यथाशक्ति समर्पयन्तः आसन् ।

'बुद्धाय समर्पयितुं मम समीपे किमपि नास्ति ननु' इति नितराम् अखिद्यत जयस्य मनः । 'सर्वेषु अपि समर्पणोद्यतेषु, अहं किमपि न दद्यां यत्, तत् उचितं न' इति सः अचिन्तयत् । अतः अवनम्य कोमलाभ्यां कराभ्याम् अञ्जलिं रचयित्वा अञ्जलिमितां मृत्तिकां गृहीत्वा सः बुद्धस्य पुरतः अतिष्ठत् । भगवान् बुद्धः बालस्य मुखमेव निर्निमेषम् अपश्यत् क्षणकालम् । बालस्य नेत्रयोः स्फुरन्ती श्रद्धा तस्य हृदयम् अहरत् । बालेन उपायनीकृतां मृत्तिकां प्रीत्या स्पृष्ट्वा स्वीकृतिं ज्ञापयित्वा तं बालम् आशिषा अन्वगृह्णात् सः । बालः आत्मानं धन्यम् अमन्यत । तस्मिन् दिने दृष्टं मन्दहासपूर्णं तत् बुद्धस्य मुखं कदाचिदपि न व्यस्मरत् सः बालः ।
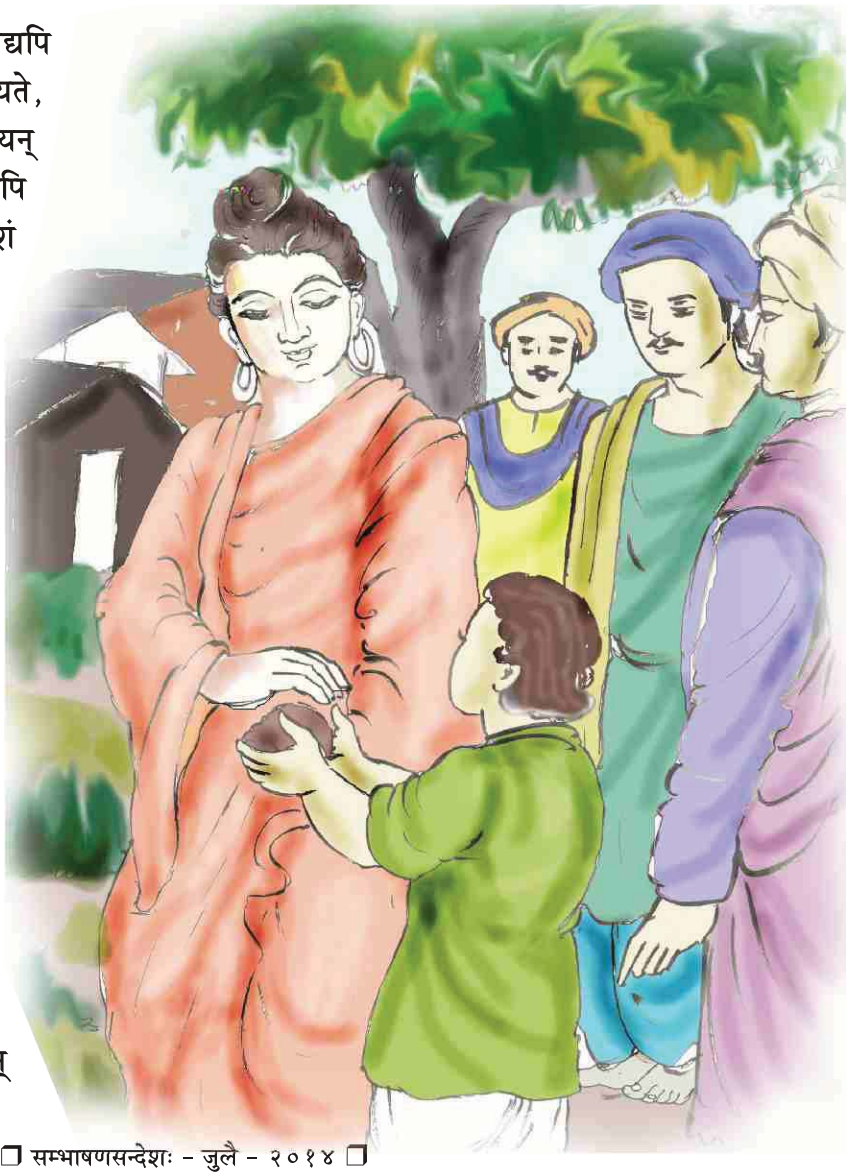
सः एव बालः जयः अग्रिमे जन्मनि 'अशोक'नाम्ना जन्म प्राप्नोत् । चक्रवर्तित्वं प्राप्तवान् सः कलिङ्गयुद्धानन्तरं युद्धात् जुगुप्सितः सन् बुद्धस्य तत्त्वानां प्रसाराय आत्मानं समर्पितवान् ।